

Petruskova esejistika

HELENA KUBÁTOVÁ

Miloslav Petrusek vládl jedinečným uměním napsat sociologický esej. Napsal jich spoustu, ostatně i kniha *Společnost a kultura* z roku 2012, která u příležitosti udělení *Ceny Víze 97* vychází, vlastně představuje souhrn esejů.

Pan profesor eseje nejenom psal, ale nad rolí a postavením sociologického eseje se rovněž zamýšlel. Například v esejí o esejí *Esej v sociologii a společnost v esejí* uvažuje nad tím, že a proč je esejistický styl vylučován z vědeckého diskurzu, proč se málokdo do psaní sociologických esejů pouští, a to nikoliv jen proto, že sociologická esejistika vyžaduje specifické nadání, ale také proto, že eseje obvykle neatisknou v impaktovaných časopisech. Ostatně Petruskova esej o esejí končí chmurnou vizí budoucnosti sociologického eseje: „Jak že končí Gogolův Revizor? Smutno na tomto světě, pánové. Smutno, pokud jde o budoucnost sociologického eseje, ale jinak veselo, veselo, k popukání veselo...“ [*Petrusek 2008: 57*].

Sociolog Petrusek ovšem nesoudil, že sociologický esej může nahradit standardní sociologické psaní sociologických traktátů a zpráv ze sociologických výzkumů, ostatně sám napsal řadu knih standardním stylem a jeho zásluhy na badatelském poli jsou všeobecně známé. Esaj nijak neupřednostňoval, jen soudil, že esej může, vlastně musí: „otevřít nápaditě nový problém, z nového zorného úhlu ukázat problém zdánlivě již vyřešený, inspirovat čtenáře k myšlenkovému dialogu s autorem, nabízet nestandardní, ale ještě neověřená řešení, provokovat a zejména inteligentní a duchaplnou formou žádat o spoluúčast a porozumění“ [*Petrusek 2008: 49*].

Například v esejí *Proč lidé naší doby potřebují mýty?* tedy navzdory rozmachu vědeckého poznání, vědeckého obrazu světa, vědecké metody a rozumu, používá modelový esejistický paradox: „Jsme paradoxně sevřeni z jedné strany odmítáním racionality osvícenství, buditelství, vysoké kultury, ale i prostého vědomí odpovědnosti, a na druhé straně slepou a nepřiznanou vírou, že překročíme-li všechny meze, věda nás zase uzdraví. Tatáž věda, kterou jsme ve jménu postmoderní mytologie strhli z jejích nadpozemských výšin, avšak která nám konec konců toto všechno umožnila: věda se ve svých důsledcích proměnila v mýtus“ [*Petrusek 2012a: 79*].

Petruskovy sociologické eseje také ukazují způsob jeho uvažování – tedy uvažování, myšlení na pomezí, například reflexe literatury (beletrie), umění, filosofie, historie, což ukazuje, že cenu dostává právem, neboť svým dílem dokázal překračovat tradiční rámec vědeckého poznání a poukazovat na širší souvislosti jevů a věcí. Petruskovy eseje ukazují na množství a šířku témat, jimiž se zabýval, na která myslel a o nichž uvažoval a tudíž na jeho rozsáhlé znalosti nejen sociologie a společnosti, nejen z hlediska sociologického.

Jedním ze základních znaků eseje je to, že v esejí autor může – ba musí – vyjádřit osobní postoj. Také tím se esej liší od standardního sociologického psaní, v němž obvykle není místo – a snad i právem – pro osobní postoj autora. Čteme-li Petruskovy eseje, pak nespátříme jen širší jeho vědomostí, ale mnohdy také jeho mravní postoje, co ho těšilo a z čeho měl obavy.

V dalším eseji podle mého soudu varovném *O teroristech všedního dne a „měkké deviaci“* se zamýšlí nad snahou společností, v nichž žijeme, vyjmout z působení mravní normy a učinit je tak mravně indiferentními; příkladem mu je pokus – bohužel úspěšný – vyjmout podstatnou část ekonomických aktivit z mravní kontroly, aby se co nejrychleji všechno zprivatizovalo. Závěr eseje je pro esejistický styl příznačný: „Jedna z důležitých ctností a povinností sociologů je odpovědnost – a odpovědný může být jen člověk přičetný. Zachování přičetnosti, tedy konec konců zdravého rozumu, se tak stává podmínkou nutnou našeho slušného přežití na této planetě: to jediné, čím se můžeme bránit rozvratu řádu a sebezáhubě je rozum, poznání a usilování o pravdu“ [Petrušek 2001: 117]. Petrušek nám tak ve svých esejích zanechal nejen svůj myšlenkový, ale i mravní odkaz.

Závěrem lze konstatovat, že Miloslav Petrušek sociologii nikdy nepoužíval samoúčelně, ale vždy jako nástroj, který má sloužit pro vysvětlení a porozumění společnosti. Mnohým z jeho esejů mohou rozumět i laici, lidé, kteří se o společnost zajímají a kladou si otázky, přičemž mohou zjistit, že jsou to legitimní otázky, neboť si je klade i profesor sociologie, jenž případně nabízí též jiné otázky, jež je snad do té doby nenapadly, a tak v nás všech nenápadně pěstuje touhu po poznání a porozumění světu našeho života. Klád si rovněž otázku, jaký bude sociolog budoucnosti a jaká bude sociologie: „Musíme tedy usilovat o to, aby se sociologie neprimitivizovala tím, že se bude zabývat pouze předměty a bude ignorovat celou minulost svého vlastního přemítání a bezpečné stezky svých předchozích výzkumů. Opravdu musíme? A kdo vlastně musí?“ [Petrušek 2012b: 144–145].

Literatura

- Petrušek, Miloslav [2001]. *O teroristech všedního dne a „měkké deviaci“*. In. Kabele, Jiří – Mlčoch, Lubomír (eds.): *Institucionalizace (ne)odpovědnosti: globální svět, evropská integrace a české zájmy. Přelom druhého a třetího tisíciletí z pohledu společenských věd*. Praha: Karolinum, s. 108–119.
- Petrušek, Miloslav [2008]. *Esej v sociologii a společnost v eseji*. In. Osvaldová, Barbora – Kopáč, Radim: *Pokusy a dobrodružství: poznámky k eseji*. Praha: Karolinum, s. 47–57.
- Petrušek, Miloslav [2012]. *Společnost a kultura*. Praha: Knihovna Ceny Nadace Dagmar a Václava Havlových Vize 97.
- Petrušek, Miloslav [2012a]. *Proč lidé naší doby potřebují mýty?* In. Petrušek, Miloslav: *Společnost a kultura. Sociologické úvahy a eseje*. Praha: Knihovna Ceny Nadace Dagmar a Václava Havlových Vize 97, s. 73–84.
- Petrušek, Miloslav [2012b]. *Sociologie mezi minulostí a budoucností: tradice a perspektivy*. In. Petrušek, Miloslav: *Společnost a kultura*. Praha: Knihovna Ceny Nadace Dagmar a Václava Havlových Vize 97, s. 133–146.